

Krsek, Ivo

Olomoucká léta profesora Václava Richtera (1946-1955)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná.
1990-1992, vol. 39-41, iss. F34-36, pp. 210-214

ISBN 80-210-0699-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110540>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Waitzmannem, jenž je jmenován mezi členy brněnské lóže svobodných zednářů, nevíme s určitostí. Měl syna, rovněž malíře, Josefa. Jejich prací byla nepochybně dekorace interiérů tak, jak ji známe z Dukovan, a později ze zámku Vranov nad Dyjí.⁶

Další úpravy v interiérech Belcrediho paláce proběhly roku 1809 v souvislosti s tím, že Ant. Belcredi chtěl část svého paláce pronajmout anglickému lordu Feichetterovi (sic! psáno v pramenech), který do Brna přijel za nejvýznamnějším zdejším obchodníkem Janem Herringem. Lordovi k dispozici byly určeny čtyři místnosti, které byly nově přestavěny a vyzdobeny nákladem 1 190 zl, 4 kr. Z umělců a řemeslníků, kteří se na interiérových proměnách podíleli, jsou v účtech jmenováni: stavitel Georg Heinrich, tesařský mistr Johann Hauck, malíř Josef Waitzmann, zámečník Martin Giel, stolař Josef Till a další řemeslníci.⁷

Jiří Kroupa

OLOMOUCKÁ LÉTA PROFESORA VÁCLAVA RICHTERA (1946–1955)¹

Po druhé světové válce vznikl na nově založené universitě Palackého v Olomouci seminář dějin umění jako druhé univerzitní umělecko-historické pracoviště na Moravě. Václav Richter, ředitel Umělecko-průmyslového muzea v Brně, habilitovaný roku 1945 na Masarykově univerzitě, byl do Olomouce povolán v roce 1946, 1. října 1948 byl jmenován řádným profesorem. Výuka dějin umění v olomouckém semináři začal ve studijním roce 1946/47, neměla však dlouhého trvání. Po dočasném zrušení filosofické fakulty v dubnu 1953 a zřízení Vysoké školy pedagogické zanikl — jako nepedagogický — i obor dějin umění a profesor Richter byl k 1. září 1955 přeložen do Brna. Do Olomouce dojížděl ještě do závěru studijního roku 1955/56, kdy poslední ročník posluchačů dokončil studium. Po obnovení olomoucké filosofické fakulty v roce 1958 nebyl obor dějin umění již znovu otevřen. Jistého prostoru se mu dostalo na katedře výtvarné teorie a výchovy, k plnému obnovení došlo až po listopadové revoluci ve studijním roce 1990/91.

V Olomouci trávil profesor Richter dva až tři dny v týdnu, současně působil i na brněnské filosofické fakultě a na brněnské technice, kde si ponechal menší úvazek.² Olomoucký seminář byl původně umístěn v budově filosofické fakulty, v někdejší Komeniu v Křížovského ulici. V roce 1951 byl přemístěn do rozsáhlého objektu kapitulního děkanství na Václavském náměstí, kde sídlil spolu s estetickým seminářem profesora Bohumila Markalouse-Johna a s ústavem výtvarné výchovy, na němž po jistou dobu pedagogicky působil Jan Zrzavý, František Viktor Mokřý a Josef Vydra. Umístění v barokní budově v areálu biskupského dómu a románského paláce vyhlášeného později za národní kulturní památku, bylo šťastné. Do komplexu budov se vstupovalo z jihu zahradou; z oken na severní straně z výše olo-

⁶ Ondřej Schweigl zmiňuje Václava Waitzmanna v Brně roku 1803. Josef Waitzmann zemřel v Brně 3. ledna 1829.

⁷ V Belcrediho paláci na počátku 19. století bydlela další zajímavá osobnost, hrabě Josef Auersperg — spoluzakladatel Františkova muzea. V paláci měl svou obrovskou sbírku a knihovnu, které zde po smrti zanechal.

¹ Tento příspěvek vznikl rozšířením textu předneseného na konferenci Dějiny umění na Moravě, jež se konala 5. června 1985 na filosofické fakultě v Brně. Za cenné připomínky děkuji doc. Josefu Malivovi, J. Maliva: Olomoucká činnost univ. prof. Dr. V. Řichtra, in: Sborník vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, roč. 62 (3), VSN Olomouc 1973, s. 35–46.

² V Olomouci bydlel u svého bratra MUDr. Františka Richtera, chirurga olomoucké fakultní nemocnice. S bratrem a jeho paní se rád zúčastňoval společenského života v Lékařském domě nemocničního areálu.

moucké hradní skály se otevíral široký výhled na okraj města s klášteřem Hradisko a na Nížky a Vysoký Jeseník. Toto umístění semináře znamenalo aspoň částečné naplnění RichtEROVY ideje, pro jejíž uskutečnění se snažil získat prvního rektora olomoucké univerzity J. L. Fischera, aby se totiž vedení školy ucházelo o některý z velkých historických objektů ve městě nebo v blízkém okolí (na mysli měl zvláště objekt někdejšího kláštera Hradiska).³

Olomoucká léta zastihla Václava Richtera na vrcholu sil. V Olomouci dovršil a se svými žáky a přáteli oslavil svou padesátku; bylo to v době, kdy se ještě neprojevila nemoc srdce ani další zákeřná choroba, která vrhla stín na poslední rok jeho života.⁴ Ti, kteří ho každý týden v olomouckém semináři očekávali, vzpomínají rádi na jeho příjezdy. Přicházel často cele zaujatý svými badatelskými a publikačními plány, svými nápady a myšlenkami; neskrýval je (jak to bývá ve vědeckých kruzích často zvykem), ale spontánně a bez zábrán je sděloval někdy doslova hned na prahu semináře. Prostředí, jež mu poskytlo možnost budovat a vést nadějnou uměnovědnou instituci, mu přineslo uspokojení a podnítilo jeho činorodost (jistě alespoň v prvních letech, kdy se ještě neobjevily předzvěsti jejího zrušení). Inspirojící byla už sama atmosféra malého universitního města, v němž trávil část pracovního týdne odpoután od domova a rodiny, města bohatého dědictvím minulosti, které ho intenzívně oslovovalo jako historika umění i jako teoretika památkové péče. Olomouc mu poskytla také možnost bezprostředního styku s řadou výrazných osobností; zejména v rané fázi působil na olomoucké filosofické fakultě kvalitní a mnohohlíbný učitelský sbor.⁵ Profesor Richter na mohl poznat filology Jana Ludvíka Fischera, Jiřinu Otáhalovou-Popelovou, historiky Josefa Polišenského, Zdeňka Kristena, Václava Závky, Františka Kutnara, literárního vědce Ladislava Cejpa, estetiky Bohumila Markalouse-Johna, muzikology Roberta Smetanu a Josefa Schreibera, klasického filologa Karla Janáčka a zvláště jazykovědce a literárního vědce Pavla Trosta. Kontakty s Pavlem Trostem byly významným doplňkem starších RichtEROVÝCH styků s brněnským jazykovědcem profesorem Václavem Machkem.⁶

³ J. L. Fischer bohužel tento jistě zajímavý námět, jímž by se zachránil a zhodnotil středoevropský významný, ale chátrající objekt, zamítl v klamně víře v budoucí výstavbu universitního městečka.

⁴ Oslava padesátin se konala 11. října 1950 na faře při kostele sv. Štěpána u někdejšího kláštera Hradiska, kterou spravoval RichtEROVŮV doktorand P. Leopold Chvostek. Mezi účastníky byli vedle autora této stati, tehdy RichtEROVA asistenta, doprovázeného manželkou, a vedle inž. Josefa Kšíra, známého badatele v oblasti vlastivědy Olomoucka a dlouholetého spolupracovníka semináře, také někteří studenti a přátelé semináře, kteří pak záhy vstoupili do našeho kulturního povědomí: Rudolf Chadraba, Zora Pořická, Helena Šmahelová, Michal Plánka, Vojtěch Gaja a Zdeněk Grasse. Všichni zapsali svá jména provázená různými vážnými i rozmarnými glosami do farní knihy hostů, jež obsahuje příspěvky mnoha významných českých a moravských umělců. Pohostinné prostředí hradiské fary (obdobná společnost se tu sešla ještě jednou v červnu 1952 k oslavě Chvostkova doktorátu) předurčilo druhý muzický ráz večera, v němž udával tón jubilant, neodolatelný vypravěč a milovník hudby. Zlatým hřebem večera byla jubilatova hudební produkce, klavírní improvizace na motivy Ježkových skladeb a zejména improvizované „vokální“ koncerty účastníků pod jeho „taktovkou“ (například Mozartova Malá noční hudba). Tato tradice pak provázela i další olomoucká setkání a pokračovala i na půdě brněnské univerzity.

⁵ Příznivě působila i okolnost, že „politický kvas“ padesátých let doléhal na olomouckou univerzitu o něco méně než na jiné vysoké školy včetně brněnských a že tu stranické sekretariáty projevovaly vůči nově vznikající universitě větší toleranci, protože v jejím zřízení spatřovaly přínos pro prestiž města i kraje.

⁶ Zájem o filologii, v níž profesor Richter ctil jednu z nejstarších věd a navíc podstatně spjatou s lidským údělem, se v jeho myšlení objevil po překonání birnbaumovské pozitivistické fáze. Po krátké epizodě strukturalismu se tehdy sblížil s filosofickou antropologií a s fenomenologií a dospěl k radikálnímu historismu.

V Pavlu Trostovi našel navíc filologa bytostně spjatého s otázkami umělecké tvorby. To vše bylo jistě vítaným přínosem. Zde mohl konfrontovat své myšlení, odtud mohl vzejít ne jeden impuls k vytříbení jeho osobitě komplexní metody slučující poznatky celé řady vědních disciplín.⁷

Z edičních projektů, kterými se Václav Richter v té době zabýval, to byla především idea moravského umělekohistorického časopisu, z něhož později byly bohužel realizovány jen dva svazky zlínského sborníku *Umění a svět* se zajímavým obsahem a s cennou bibliografií k moravským dějinám umění.⁸ Nepřízní doby byl zmařen i další záměr, plán publikace o dějinách umění na Moravě, jímž se profesor Richter dlouho zabýval a k němuž vypracoval koncept a sestavil autorský kolektiv. Zejména pak je s Olomoucí spojeno zahájení práce na korpusu románské architektury na Moravě. Tento závažný úkol byl součástí mnohostranné činnosti olomouckého semináře, k níž patřil také výzkum Olomouce jakožto městské památkové rezervace v souvislosti s přípravou nového městského regulačního a zastavovacího plánu. K olomouckému výzkumu přizval profesor Richter i místní odborníky⁹ a zapojil do něho své posluchače.¹⁰

⁷ Většina pedagogů olomoucké filosofické fakulty do Olomouce dojížděla stejně jako profesor Richter a prožívala v Olomouci obdobnou životní situaci jako on. To bylo pro olomoucké prostředí charakteristické, a jistě to přispělo k utužení a prohloubení odborných i lidských kontaktů uvnitř této nevelké akademické komunity. Její členové se scházeli v Národním domě, tradičním centru olomoucké inteligence. Profesor Richter tam pravidelně docházel ve společnosti učitelů PU, profesora Janáčka, dr. Vydry a doc. Schreiberera a setkával se tam i s místními intelektuály, zejména s dr. Augustinem Uhrem, redaktorem časopisu *Našinec* a s jeho paní, historičkou. Místem schůzek byl také kultivovaný byt profesora Markalouse-Johna s hostitelkou H. Šmahelovou. Pestrá a niterně zainteresovaná společnost složená hlavně z učitelů Palackého university se scházela na diskusních večerech filologického odboru filosofické fakulty, organizovaných a uváděných profesorem Janáčkem. Profesor Richter se jich pravidelně zúčastňoval.

⁸ Roč. I., 1955, roč. II.—III., 1957/58, redaktor Jaroslav Petřů. Bibliografie je publikována v roč. II.—III., s. 151—170; zahrnuje období 1945—54, vznikla z iniciativy profesora Richtera ve spolupráci s *Bohumilem Samkem*.

⁹ Byli to zejména inž. Josef Kšir, inž. arch. Václav Capoušek a dr. inž. arch. Zdeněk Gardavský, který v semináři po jistou dobu pracoval jako asistent pro výzkum památkové rezervace.

¹⁰ Přípravu pro službu v památkové péči považoval profesor Richter za důležitou část umělekohistorického „řemesla“, na jehož osvojení kladl, jak známo, velký důraz (počítal k němu ještě další nezbytné disciplíny, zvláště archivní studium). Proto se snažil uvést posluchače i do památkové praxe; do studijního plánu dějin umění začlenil proseminář fotografování a zeměřování památek (svěřil jej inž. Kširovi) a v letech 1953—54 pověřil několik nejvyspělejších studentů provedením soupisu památek olomouckého a gottwaldovského kraje pro účely tehdejší památkové péče. Zfetel k praxi však nikterak nepotlačoval podíl teorie ve výuce. Ve svých přednáškách a cvičeních věnoval problémům teorie a filosofie oboru i filosofie obecné, problémům, které ho bytostně zajímaly, dostatek místa. V seminárním „privatissimu“ četl a komentoval výňatky z moderních autorů. V jejich nekonformním výběru se zračila jeho neústupná a neohrožená věcnost; byly to zejména spisy Karla Mannheima, Helmutha Kuhna, Martina Heideggera, Karla Jasperse, Ludwiga Landgrebeho a v neposlední řadě také publikované i rukopisné práce Jana Patočky, s nímž se přátelsky stýkal až do konce svého života. (V. V o l a v k a : *Václav Richter a Birnbaumova škola*, in: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university (dále citujeme SPFFBU), F5, 1961, s. 16 n.; Z. K u d ě l k a, *Filozof dějin umění*. K nedožitému jubileu Václava Richtera, 1900—1970. in: *Universitas* 90, č. 4, s. 57 n.; J. P e t ř ů, *Stále podnětný odkaz profesora Václava Richtera*, *Památky a příroda* 15, 1990, s. 449 n.) J. P a t o č k a pak později připsal svému příteli k jeho šedesátinám a k jeho nedožitým sedmdesátinám dvě

Osnovu korpusu románské architektury koncipoval profesor Richter již koncem čtyřicátých let s náročností charakteristickou pro veškerou jeho aktivitu. Korpus měl zahrnovat nejen zachované památky, ale i ty, které je možno doložit archeologicky nebo na základě písemných zpráv, měl zahrnovat také soubory staveb a celá sídla, tedy i města přemyslovského a václavského založení. Tato šíře byla příčinou, že zpracování úkolu nepřekročilo počáteční etapu, položilo však základy pro bádání Richterových pokračovatelů. Plodem nesčetných cest do terénu po celé Moravě, které Václav Richter vykonal od konce čtyřicátých let do poloviny let padesátých v doprovodu inž. arch. Josefa Hyzlera, je totiž rozsáhlý archív zaměřených památek, který v současné době slouží badatelskému týmu profesora Zdeňka Kudělký, navazujícím — s nezbytnou redukcí původní koncepce — na ideu Václava Richtera.¹¹

Ze soustředění na středověkou architekturu a na olomouckou problematiku vzešla i stať O vzniku města Olomouce,¹² jež byla pokračováním starších Richterových studií urbanismu tzv. vývojových měst našeho středověku a přípravou stěžejního spisu Richtera olomouckého období, jedné z nejšťastnějších jeho publikací, Rané středověké Olomouce. V této knize, vydané až po návratu do Brna v roce 1959, mohl navázat na své dávné zaujetí nejstaršími „temnými“ údobími našich národních dějin, při jejichž rekonstrukci je důvtipný badatelský postup jedinou cestou k úspěchu.¹³ Zde mistrně rozvinul argumentaci vedenou z mnoha stran, osvětlil dávnou historickou situaci a vytvořil řadu důmyslných hypotéz kombinací metod a poznatků dějin umění, historie, archeologie, historické antropologie, srovnávací etnologie a v neposlední řadě také filologie (na účinnou pomoc filologů V. Machka a P. Trosta vzpomíná v předmluvě). Jde o „hlubinnou sondu do minulosti dnešního městského útvaru“, o odkrytí významové mnohosti „historického fenomenu Olomouce, jenž v různých časových vrstvách měl různý smysl: jako kultové místo, jako staroslovanský hrad — město, jako knížecí sídlo a konečně jako gotické město.“ Pozoruhodným badatelským postupem se vyznačuje zejména první kapitola (Staroslovanské Olomoucko) rekonstruuující přírodně mýtický horizont dávné Olomouce. Zde byl autor (podle vlastních slov) často odkázán na metodu analogií a paralel, zde se — zejména při rozboru místních jmen — v plném světle projevil význam filologie objasňující „historické aspekty mluvící z názvosloví“; zde se také ukazuje, že pronikavá racionalita, jež vzhledem k Richterovu známému tisku k filosofické reflexi bývá považována za převažující vlastnost jeho badatelské osobnosti, nebyla ani zdaleka jedinou její komponentou. Při rekonstrukci krajiny starého Olomoucka, její geologické stavby, jejích hor, lesů a vod, i při rekonstrukci mýtického světa jeho obyvatel, oceňujeme šíři a komplexnost Richtera pohledu, jeho porozumění vitálními silám přírody i jeho úsilí o pochopení struktury lidského

významné studie otištěné ve SPFFBU: *L'idée d'espace depuis Aristote jusqu'à Leibniz*, in: SPFFBU, F 5, 1961, s. 23 n., *Der Subjektivismus der Husserlschen und Forderung einer asubjektiven Phänomenologie*, in: SPFFBU, F 14—15, 1971, s. 11 n.

¹¹ V tehdejší době, kdy síť autobusové dopravy na moravském venkově nedosahovala ani zdaleka dnešní hustoty, byly tyto prázdninové cesty za památkami, často velmi odlehlými, zkouškou chodecké vytrvalosti. Profesor Richter je absolvoval se sobě vlastní houževnatostí; je však pravděpodobné, že toto fyzické vypětí letních měsíců — po celoročním klidu — urychlilo vznik jeho pozdější srdeční choroby.

¹² *Časopis společnosti přátel starožitností LX*, 1952, s. 185 n.

¹³ *Spisy university v Brně*, sv. 63, — Soustředění na středověk bylo pro olomoucké období profesora Richtera opravdu příznačné. To ovšem neznamená, že by v té době poklesl jeho zájem o barok; vždyť v roce 1955 vydal svou důležitou studii o zámecké kapli ve Smiřicích, která v následujících letech rozvířila hladinu české historiografie umění.

bytí v tomto velkoryse nastíněném kontextu.¹⁴ Budiž nám dovoleno citovat — v závěru naší vzpomínkové stati — za mnoho jiných aspoň jedno místo textu, působivé jak svým nábojem sensuality, tak i svou formulační sevřeností a lapidárností, typickou pro Richterovy pozdní texty: „I když názvosloví vod a kopců o tom nevypráví, měla nepochybně i obděláná kulturní půda Olomoucka své demony. Nejznámějším slovanským poledním démonem... byla polednice, zároveň démon časový, polední. Představa polednice vznikla asi ze zážitku mrtvého ticha v polích za žhavého poledne, zvláště před bouří, kdy drobné větrné víry zdvihají prach a hned zanikají, kdy nad obilím se tetelí vzduch a bělavá obloha duní žářem. Osamocenosť člověka v této situaci se projevuje personifikací.“¹⁵

Ivo Krsek

SOCHAŘ NUNZIO DI STEFANO

Jak jsem uvedl na jiném místě, Nunzio Di Stefano patří dnes již k nejvýznamnějším osobnostem italského postmoderního umění. Je vůdčí postavou druhé italské skupiny, která se nazývá Nová římská škola (La scuola nuova romana) a na veřejnost vystoupila teprve v roce 1984 na společné výstavě nazvané „Extemporanea“, Galleria L'Attico, Roma, v budově na via degli Ausoni, ve které mají její členové své ateliéry. Kromě Nunzia Di Stefano skupinu tvoří malíři Bruno Ceccobelli, Giani Dossi, Giuseppe Gallo, Tirelli, Pizzicannella a Domenico Bianchi. Daleko více pronikla do světového povědomí skupina La transavanguardia Italiana — Enzo Cucchi, Francesco Clemente, Sandro Chia, Mimmo Paladino a další —, kterou objevil již koncem sedmdesátých let západoněmecký galerista Paul Maenz, který vystavoval jejich obrazy už roku 1978 v Kolíně nad Rýnem; 1979 se objevily na výstavě „Europa 79“ a 1980 v basilejské Kunsthalle, v Essenu, Amsterdamu a na benátském Bienále. 1980 o nich napsal a v Miláně vydal knihu Achille Bonito Oliva. Reklama a popularita v denním tisku i v odborných časopisech zachytila

¹⁴ Zvláště tyto partie Richterovy knihy o rané středověké Olomouci obráží jeho zaujetí filosofickou antropologií a zejména pokročilou fází fenomenologické filozofie (Z. K u d ě l k a 1990, 58). — I když některé výsledky Richterových analýz jsou dnes už pochopitelně překonány, jeho kniha dodnes neztratila pečeť své jedinečnosti ani svou podnětnost nejen pro speciální výzkum Olomouce, ale pro mediivistický výzkum vůbec. Připomeňme tu nedávný počín olomouckého historika Pavla Michny, který celé čtvrtstoletí po jejím publikování neváhal k ní pořídit obsáhlý rejstřík (P. M i c h n a, Václav Richter, *Raněstředověká Olomouc, stavební dějiny města. Rejstřík*. Brno 1988). V pietním úvodu uvedl mimo jiné: „S obdivem totiž zjišťujeme nesmírně široce koncipovanou základnu vytvořenou autorem pro zkoumání poměrně úzkého tematu počátků a geneze města nad Moravou. Někdy až nostalgicky sledujeme neobyčejnou hloubku a mnohostrannost přístupu k jednotlivým otázkám, z jejichž řešení vyrůstá před našimi zraky skutečný systém“ (s. 7).

¹⁵ Autor této stati má v živé paměti chvíli, kdy profesor Richter na jedné z cest za památkami románské architektury vzpomínal na svůj vyznavačský vztah k přírodě v době svého mládí. Vzpomínal na tento soulad, kdy „s přírodou přímo dýchal“, jako na ztracenou pevninu. Jeho texty jsou však důkazem, že tato složka z jeho myšlení a citění nikdy nevyprchala. Velmi působivě postihl badatelskou i lidskou otevřenost a šíři svého zesnulého kolegy a přítele, skrytou pro mnohé pod maskou zdánlivé suchosti a uzavřenosti, ve svém smutečním proslovu v Brně 14. dubna 1970 profesor Albert K u t a l (SPFFBU, F 14—15, 1970—1971, s. 9—10).